

Томислав Ђока Ковачевић
НАУКА ЖИВОТА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
Перо Зубац

Томислав Ђока Ковачевић

НАУКА ЖИВОТА

роман

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

I

Седох да напишем историју свог живота. Рођен сам 19. августа у гатачко-требињској породици Ковачевић, од оца Ђока и мајке Стоје. Дочекали су ме као принца, зато су ми дали име Томислав.

Својим рођењем стекао сам сву љубав, поштовање и пажњу. Имао сам велику срећу да сам се родио у таквој породици. О, срећно моје детињство, како те волим! Ја сам младић којег од рођења воле, пазе, уважавају у породици и ван ње. Схватам да царство своје које од рођења имам не бих дао. Зато се поносим њиме. Не бих га дао за сво богатство света. Морам га радо и са уживањем описати и чувати. Одмах да кажем да ме живот није штедео. Награђивао ме и уништавао. Бескрајно му хвала. Увек живим достојанствено са вером у живот. Ја сам прави срећник што сам се родио у многобројној породици Ковачевић на Скроботну и Срђевићима. Ту су отац, мајка, тетке, стричеви и деда и баба. Моје одрастање текло је уз стални надзор, рад и игру.

У првом поглављу говорићу о свом рођењу, одрастању и најранијој младости, и породици Ковачевић са Скроботна и Срђевића, где редовно одлазим и уживам у ливадама, пољима и природним лепотама Гацка. Уживам на гатачком ваздуху, уживам гледајући како косци косе прелепу ливадску траву. Косе прелепа гатачка поља. Мирис се шири по-

мешан откосима сена, планинским ваздухом, са планине Бјеласнице. На све стране чују се звуци откоса и откивања коса. Осећам да ћу ове мирисе и звуке понети за цео живот. Осећам их и сада.

Својим малим трудом много помажем старијима: мајци, теткама, баби, стричевима и мом оцу Ђоку, који ме ни на тренутак не оставља. Кроз цео свој живот стално брине о мени, довољно му је само да зна где сам, само упита шта радим. То је тако целог живота. Мени то прија, осећам се срећно, као да летим. Научио сам на самосталност од рођења. Кад децу хране, ја сам ту. Никад нисам дозвољавао да ме хране, него сам се сам хранио. Дају ми парче хлеба намазано кајмаком, полако седнем и својим зубима једем без страха да ћу се удавити. Тако помажем својој мајци Стоји да се не замара са мном. У ствари, истина је права да су увек старија деца помагала и чувала млађу децу и то потпуно одговорно.

Откако сам проходао, живим и бринем о себи. Ни на тренутак не очекујем ничију помоћ. Трудим се и борим, прво у одрастању, школовању, па лепом понашању према старијима и млађима, потпуно једнако. Да ли је дете или старија особа, исто је, ја их све уважавам, волим и пристojно се према свима опходим и понашам. Запамтио сам очеву реченицу: „Ако до десете године не знаш, никад нећеш знати.“ То је његова грдња, а и савет. Тако извлачим поуку, шта је добро, а шта није. То ми је остало у подсвести записано. Та његова мисао помогла ми је у даљем одрастању, учењу и у целом свом даљем животу.

Мој отац Ђоко је почео да ради и ствара за породицу од десете године. Тако млад превозио је робу за продавнице. У

оно време завршио је основну школу, математика и његова тачност су му помогли да буде превозник робе за продавнице. Радио је уредно и тачно. Сви су га добро познавали, од Гацка до Требиња, Дубровника, Конавала, Подгорице и Туза.

Имање у Срђевићима и на Скроботну сви из породице су обрађивали. Отац Ђоко није био у обавези да ради на имању, само кад не путује. Воли да превози робу својим добрим и послушним коњима. Често би заспао на колима, коњи су сами знали пут. Никад га нико није напао, нити је покушао да га опљачка. Шта то значи? Да су људи веровали у Бога и поштење. Нису хтели да се греше о дечака. Али имао је временских невоља. Некад га ухвати киша. Једном је код Дубровника доживео невреме, бура га је бацила заједно са колима и коњима у бориће. Тада се вратио на прави пут. Помогли су му неки људи да коње и кола извуку из борића на цесту. И робу расуту људи су му помогли да покупи и стави у кола. Стигао је ноћу у Требиње. Остао је да преноћи. Тада је од своје зараде платио преноћиште за себе и шталу за коње. Платио је говеђи паприкаш за ручак, то му је омиљена храна.

Мајка Стоја се запитала колико је Ђоко зарадио. Толико да је платио преноћиште за себе, шталу за коње и ручак, јунећи паприкаш код Османовице. Тако су се кретале зараде. Али се лепо живело. Сва та догађања и приче старијих у кући, ми млађи бисмо слушали и памтили. Иако му се све то догађало, није одустајао од свог посла. А на имању често узимају туђу радну снагу, сезонске раднике за сађење и брање дувана, па чобане за стоку, планинке за мужу млека и за прављење кајмака и сира.

У Срђевићима се веома радују нашем доласку и што ћемо поново заједно провести пролеће, па све до касно у јесен. Да кажем још о Срђевићима пошто живимо од пролећа до јесени у Гацку. Моја породица Ковачевић живи на две стране у потпуно различитим условима, положају, клими, крају и менталитету људи. Схватио сам разлике тако мали и уклапам се у њих као и моја породица.

Живимо на Скроботну од јесени до пролећа. Наша кућа на Скроботну је постављена на самој цести између Требиња и Билеће. Зидана је у деветнаестом веку белим билећким каменом. Окружена је зеленилом, белим великим дудовима, трешњама, орасима и јасеном. Свуда се зелени и ливаде су пуне шумских јагода. Птице на грани стално певају. Жуне у стаблима чују се како кљуцају у дебла, праве кућице за своје жуниће. Уживамо у прелепој клими која долази са мора и планинској која долази из Гацка са планине Бјеласнице.

Исто тако уживамо у Гацку и Срђевићима, од пролећа до јесени. Заиста, прелепо је и за људе, а и за домаће животиње којима се моја породица бави. Невероватно је, али истинито, сви се поправе на тако прелепој клими. Не траже доктора ни за људе, а ни за животиње. Ако настане било какав проблем, одмах га сами решавају. Често настају повреде код стоке. Главна је дезинфекција крезулином и плавим каменом. Па и овце кад се јагње: козе, кобиле (ждребе), увек су ту да животињи помогну. Ко се први нађе, тај помаже. Нећете веровати, али је истина, да сами све решавају. Ретко кад иду лекару. Прелеп је осећај све то видети. Лепо је живети са људима таквог знања, схватања и понашања. Стално се нечему радују и ја са њима.

Али догађају се и друге ствари, секирације су врло, врло честе. Е, то баба Анђа, која ме много воли, решава. Једном, пред сам залазак сунца, броје стоку. Све је дошло са паше, али нема једне краве. Сви су тужни, касно је да иду да је траже. Почело је да се смркава. Моја баба Анђа узима посао у своје руке. Говори свима, чобанима и осталима, да ће крава сутра са паше доћи: „Неће је појести вуци.“ Баба узме два већа округла камена величине шаке и поче камењем ударати о дрвено корито из којег је крава јела и пила воду. Стојим поред бабе и чујем виче: „Бежите вуци од ње, то није ваша крава!“ То стално понавља и удара о дрвено корито оним камењем.

Баба не обраћа пажњу на мене. Ја сам мали, а и не знам шта јој то значи. То о магији само она зна. Баба је магијом отерала вукове да краву не поједу. Рекла је чобанима да ујутру оду на брдо Ђуроје и дотерају краву.

Заиста, краву су нашли у једној удолини како лежи и прежива. Сви гледају како чобани дотераше краву. Не верују у магију, али је крава остала жива. Многе магије је баба Анђа знала, и да лечи травама. Умела је да направи мелем за ране које дуже не зарастају. А и fine кремице за лице девојкама. Деда Периша држи пчеле, одмах иза куће у уљанику, тако да баба Анђа има пчелињег воска да прави мелеме и кремице.

До моје шесте године многе лепе успомене сам понео са собом. Божић и крсну славу. Свети Игњатије је други дан Нове године. Тада је сва породица на окупу. Прво се слави Божић, мир Божји. Долази Нова година и слава Свети Игњатије која се слави три дана. Отац Ђоко из Конавала донесе

за све празнике пиће: црно вино, лозову ракију, маслиново уље, суве смокве, рогаче, суво грожђе и рибу. Посна је слава, зато донесе све намирнице за тај свечани дан. Пријатељи, кумови и родбина, сви долазе. То је посебно поштовање, да им кумови и пријатељи дођу на славу.

Мајка Стоја и тетке Радојка и Мара направе славски колач, направе много колача, слатке пите са сувим грожђем и сувим смоквама. Печење за Божић је пецивица на ражњу. У кућу је уносе на Бадње вече. Баба Анђа испече приганице. На сто поставе пуно сувих смокава, ораха и сувих шљива. Рибу спреме пред сам ручак. Тако исто поврће, печени кромпир, пиринач и зелену салату, преливену маслиновим уљем. Рибљу чорбу спреме пред само послужење ручка. Цицвару направи баба Анђа за Божић и славу. Пуна је трпеза, пуне су очи прелепог шаренила славске хране.

Остала деца и ја се радујемо слави. Нама одмах ручак поставе на наш мали столић у углу просторије. Само не служе нас одмах црним вином. Нас ће послужити касније. Искрено једва чекам. Осећам да сам одрастао велики младић.

Прославили смо Нову годину. Одмах други дан је наша крсна слава. Ми се томе дану посебно радујемо и чекамо га. Сви се претворисмо у лепоту тога дана. Обукосмо се у нове спремљене хаљине за овај дан. Остала деца и ја питамо се чија су одела лепша. Сва су лепа. Полако пристижу гости. Одмах на вратима честитају крсну славу домаћину. Међу првима стигоше ујак Томо и ујак Владо, а затим одмах после њих стиже тетка Мара и тетак Радован из Мируша. Долазе полако и други кумови и пријатељи. Честитају славу редом домаћину и свим укућанима. Нормално, мени се исто об-

раћају прво ујаци, па тетка Мара и тетак Радован и кажу: „Томиславе, сретна ти слава и да порастеш велики!“

Величанствено поче дан крсне славе. Гости се крсте и седају за сто који је од раног јутра постављен разним ђако-нијама, мезом и пићем. Сви укућани гледају, ужурбани, да буде све на свом месту. Нама деци поставише на наш сто слаткише разних боја. Све се одвија у духу свечаности и лепоте овог слављеничког дана: Светог Игњатија.

Почеше са здравицама и пићем. Сви здравицу почињу: „Сретна ти слава домаћине!“ Пошто ми најмлађи седимо близу њиховог стола, стално нам нешто добацују и питају. Ја у себи мислим: „Нећете ме преварити да нешто погрешно кажем, па да ми се сви смеју.“ Нисам се обрукао јер су ме научили фином понашању.

Сви који су позвани пристигли су на славу, узимају здравицу и наздрављају домаћину и осталима за столом. Славље и свечаност трају три дана. Трећи дан, полако се почеше поздрављати и одлазити. С тим да одмах позваше домаћина на њихову славу. Мени и нама деци ово постаде нормално па пожелесмо да нам гости и даље остану.

Полако се ближи пролеће. Моја породица Ковачевић већ размишља о одласку на планину у Срђевиће, Гацко. Рано у пролеће кад почиње да зелени трава и да се полако све рађа, млади пупољци на грани почињу да пупољчају, гора се зелени, све се покреће, па и људи. Моја породица је спремна да крене на пут. Седају и договарају се око припрема и путовања у Срђевиће. Терају стоку на испашу у Гацко, на планину Бјеласницу. Свесни су тога колико је то тешко. Али то раде сваке године. Са много припрема, пажње, воље и умећа

на планини спремају диван бели мрс: сир, кајмак, масло и суво кравље и говеђе месо. Много тог мрса стигне на требињске и дубровачке пијаце.

Отац Ђоко, стриц Радослав, стриц Марко и мајка Стоја кренуше са паковањем за следећи дан. Све мора бити спремно за пут онако како су се договорили. Узели су најамнике и три жене које ће бринути о стоци и мужи млека, прављењу сира, кајмака и масла. А и да кувају и спремају храну за укућане и најамну радну снагу. Стриц Радослав са чобанима договорио је шта ће ко од њих да ради у путу. Строго им је подвукао да је то тежак и одговоран посао па нека одмах на почетку кажу шта имају. Само великом пажњом на путу може се успети без губитка стоке и осталих проблема.

Караван за Гацко крену на сретни пут. Скоро сви из куће пођоше, уз договор свих укућана да баба и унука за сада остану на Скроботну. Оставише им једну краву да имају млека. Стриц Радослав узјаха свог коња и крену први. За њим кренуше чобани, терајући прво овце и козе, а за њима кренуше остали чобани терајући крупну стоку, краве и јунад. Ждребад су привезали за кола. Велики је караван, за сад све је како треба. Пређоше педесет километара ходајући, то је пола пута до Гацка. Смркава се па одлучише да преноће на једној отвореној пољани под ведрим небом. Сад су близу планине Бјеласнице. Морају добро да пазе да их вуци не изненаде. То су опасне животиње, нарочито у чопору, знају да се привуку тихо стаду.

Мајка Стоја је са нама децом у једним колима. Спавамо, одмарамо. Не осећам да ми је тежак пут. Жене су у другим

колима и доносе нам вечеру. Свима су послужиле вечеру, а и оне су вечерале. Чобани су целим путем пешачили. Понекад би узјахали једну ждребицу без самара. Сад вечерају, па ће мало одмарати. Стално су на стражи да их вуци не изненаде. Довољно би било да један упадне и да растера крдо оваца, коза и остале стоке. Зато су решени да не смеју ни на моме-нат остављати стоку, а да је не пазе.

Ту је отац Ђоко и мајка Стоја, стриц Радослав, стриц Марко, тетка Мара и Радојка и оне три планинке, млађе жене, и три чобана. Одмах се договорише да нико не спава, него да су стално на ногама и да пазе на стоку јер се ради о великом стаду. Имају и три пса зеленка, планинци који се не боје вукова. Мени је све ово забавно. Ноћити на месечини у запрежним колима, па то је уживање. Око нас чују се коњи, краве преживају и остало стадо прежива и мирује. Успут смо помало одмарали, напајали стоку, а и ми бисмо се одмарали и освежили. Жене су напаковале пуне торбе погаче, приганица, кајмака и пршуте да послуже јело свима за време одмора.

Сви су задовољни, не показују да су уморни. Сви на месечини будним оком гледају, пазе и прислушкују, да их вуци не изненаде. Неки пут кад се чује лавез паса, подигнем се из шарага да видим шта се дешава. Стигли смо близу Гацка, али смо заноћили ближе планини. Зато морају добро све да чувају и да су будни, дупли опрез. Вуци су близу, прикрадају се ближе стаду. Стриц је понео пушку и једном је пуцао, сигурно их је приметио. Вуци за трен направе покољ и читав метеж у стаду, зато не сме доћи до тога. А и чобани су приметили чопор вукова. Срећа па је на време стриц Радослав пуцао, тако су се разбежали.

Та ноћ на прелепој сребрној месечини прође без већих проблема. Рано ујутру кренусмо, чим је почело да свиће. Стриц Марко сада иде први на коњу и одређује где ће се стадо одморити и напојити. А и ми, нормално, да доручкујемо. Пошто се ближи планина Бјеласница осећамо планинску климу, прелепо је. Као да нас тај планински ваздух носи. Помаже нам да лакше дишемо. Стали смо крај планинског извора да се освежимо, одморимо и доручкујемо. Чобани стоку напајају, коње напајају кантама и стављају им зобнице на главу. А стаду дају и мало сена јер су понели да их у путу нахране. Лепо смо се одморили и ми и стадо. Крену одморан караван јер их чека мужа оваца, коза и крава. Чим стигну у Срђевиће, морају тај посао одмах одрадити.

Дођосмо на имање пред само вече, таман да се стока помузе. Овде нас сви чекају, комшије праве пролаз стаду, а нама са осмесима и поздравима желе добродошлицу у лето у Гацку. А на јесен поново се враћамо у топлије крајеве на Скроботно. Фино допутовасмо и дођосмо у нашу кућу. На прагу куће сачекаше нас деда Лука и деда Симо. Много, много радости, сви се љубе, поздрављају и по два пута. Планинке, оне три жене што су пошле да раде, одмах се распоредише која ће шта радити. Повезаше беле мараме и изнеше врућу погачу са кајмаком, сиром и киселим овчијим млеком. Тетка Радојка скува свима кафу.

Прелепо путовање, прелеп дочек, шта више пожелети? Мајка Стоја нама деци даје да се умијемо и пресвучемо. Све сами знамо и можемо, не тражимо ничију помоћ. Зато нас стално хвале. Поставише да једемо за малим столом, то је тако и пре било и неће се мењати, али ми смо остали близу

њиховог стола, чујемо све шта причају. Договарају се шта ће ко да ради сутра. Отац Ђоко остаће у Срђевићима десет дана. Враћа се на Скроботно јер превози робу за продавнице. Иде у Требиње, Дубровник, Подгорицу, а некад и у Тузе.

Сви почеше послове као да нису прешли сто километара од куће у Скроботну па до куће у Срђевићима. Чобани терају стоку на пашу и извор да их напоје. Само ми деца проводимо време у игри, а одрасли у послу. Није ме нешто привлачило да се играм. Видим да дечаци играју фудбал крпеном лоптом. Има доста деце, сви се знамо. Нико се не свађа и не туче. Било би срамота да се дечаци потуку. Девојчице углавном помажу у кући. Уче их мајке да месе хлеб и да развлаче пите на оклагји.

Пошто ми је речено да радим шта волим, одлучио сам да идем и косим траву са косцима. Отац Ђоко ми је дао малу косу и рекао да се не смем ни случајно посећи. Сав сам срећан што ми је дозволио и дао малу косу да идем и косим траву, као што то раде одрасли. Интересантно, и сад кад помислим да сам косио траву са шест година, а да се нисам посекао, дивим се самом себи.

Отац Ђоко ме много чувао, али тако и васпитавао да почнем од малена да радим, да будем самосталан. Хвала мојим родитељима Ђоку и Стоји. То је наук за цео живот. Моја је срећа што сам рођен у тако многобројној радној и поштеној породици.

У нашој кући у Срђевићима фино смо се сместили и одморили. Сви су топлог срца, срећни и задовољни. Јутро је у Гацку, доручак прође у тишини без неког нарочитог договорања.

Чобани истерују стоку на пашу. Остали пођоше другим пословима, а овде их има много и сви се разликују. У ствари, сви знају шта треба да раде јер су се претходног дана договорили. Отац Ђоко, стриц Радослав, стриц Марко са друштвом и ја са њима као одрастао дечак, пођосмо да косимо ливаду. Трава је порасла, зелени се на гатачким широким пољима.

Друштво се окупило, помислих биће ми забавно. Ту су и девојке, оне су задужене да носе косцима воду и ужину. Обучене су у свилене хаљине шарених боја које на сунцу сијају, светлуцају и претварају се у сунчеве зраке. Тако припремљени узеше своје косе и кренуше. Моју косу носи мој отац Ђоко. У грудима осећам радост, као да летим, помислих: „Боже, што сам срећно дете, кад имам оваквог оца.” Дођосмо на гатачко поље Ковачевића. Косци се распремају, привезују за појас водијер, наоштрише косе и распоредише се да косе. Чују се откосо зелене траве како падају. Из водијера ваде брус и оштре косе, откивају их. Откивање и оштрење коса чује се као клавир кад свира у хиљаду различитих нота. Цвркут птица допуњује лепоту звука, певају на прелепом сунчаном дану. Све се уклапа, девојке полако косцима носе воду и успут певуше.

Подне је. Девојке служе косцима ужину. Сви су задовољни, не осећају умор, иако је већ дванаест сати. Веома много откоса је пало. Питају ме: „Томиславе, је ли ти тешко да косиш, па јеси ли се уморио?” Видим ја, косци се помало осмехују док ме питају.

Отац Ђоко брине о мени, даје ми хлеб, кајмак, пршуту и кисело млеко и каже: „Једи да порастеш, да будеш јак и не брини, научићеш ти то, бићеш најбољи косац у Срђевићима.”

Сав сам срећан и задовољан због ових очевих речи. Настави се косидба све до предвече. Предвече сви дођосмо кући задовољни. Косци се умивају и седају за сто. Планинке износе пиће и кафу. Мало су се одморили и попричали са дедом Перишом, Луком и Симом. Затим планинке износе вечеру, сви седају за сто да заједно вечерамо. Прекрстише се и помолише Богу. Почеше са вечером и договором за сутра, шта ће ко да ради.

Чобани дотераше стоку са паше, све је на броју. Планинке се припремише за мужу оваца, коза и крава. Распоредише се тако да две седају на капију тора спремне за мужу, једна музе овце, друга козе које полако чобани натерују. Краве су повезали у штали, једна планинка музе краве, помаже јој чобанин. Много посла имају око млека, кувања, разливања у шкипе, припремања за прављење кајмака и сира. Имају једну просторију само за млеко и прављење белог мрса. Тако то иде сваког дана.

Мајка ме узе за руку, одведе ме да се оперем и припремим за спавање. Само ми рече: „Томиславе, немој сутра да идеш са косцима, боље би ти било да се толико не јуначиш.“ Први дан у Срђевићима прође добро. Још се чују чобани и пси како затварају стоку, гледају све да буде добро затворено. Три пса зеленка су пустили да чувају тор и кућу. То су три пса планинца, ја их волим, само они не показују интересовање за децу. Сва су им чула напета, послушкују да им се нешто не прикраде. То је оно кад кажу „веран као пас“, е баш ови планинци су такви.

Поче нови дан, све је уходано, сви се тога држе и тако раде. Мој отац Ђоко, пошто је видео да је све у Срђевићима

почело да ради како треба, спреми се и оде на Скроботно. Тамо га чекају трговци. Сви га добро познају по уредности и тачности.

Ја данас не одох са косцима на гатачко поље. Остадох кући. И код куће је лепо, почеше деца долазити, дечаци мога узраста, старији и млађи. Пошто сам ја дошао са Скроботна, за њих сам помало непознат па се устручавају, али то не траје дуго. Осећам да више знам од њих. Знам да им причам о Билећи, Требињу, Дубровнику и мору. Ја им причам, они само ћуте, слушају и замишљају градове и море јер нису имали прилике да иду и виде. Они знају више од мене о борилачким спортским играма, изгледа да им је то у крви. Почеше они старији дечаци коло да воде. Стварно знају, прескачу коноп, скачу удаљ, па бацају камен са рамена као да су одрасли момци. Брзо се сви зближисмо и створи се између нас такмичарски дух.

Размишљам о овим гатачким дечацима и видим да ће то бити паметни и храбри људи. Ја сам изабрао да се такмичим са једним дечаком мојих година у скоку удаљ. Сви за све навијају. Исто се понашам као они. Сваки следећи дан између нас дечака, старијих и млађих, био је леп и забаван. Чујем из куће мајка Стоја зове: „Томиславе, ужина је готова.“ Моје другаре уводим у кућу, мајка Стоја даје ужину свима, погачу намазану кајмаком и каже: „Сад седите и лепо једите“. Увек моја мајка тако ради и на Скроботну, кад доведем другаре, једном нам је намазала велике комаде хлеба и пекмеза.

Дани у Гацку пролазе неосетно брзо, нама деци у игри и забави, а одраслима у раду. Мада и одрасли нађу времена за

забаву. Нарочито недељом. Млађи и старији иду у цркву на причешће, неки пут и остану код цркве. Упознају се, играју коло, бирају најлепшу девојку... Забава обично траје до подне. А и венчања се обављају у цркви, скупи се много сватова, песма се чује кроз зелену гору. Свадба траје код домаћина по три дана, све се пролама од песме и игре.

У Гацку од пролећа до јесени све врви у раду, весељу и игри. Па и птице на грани певају и увесељавају људе и природу. Овога лета у Срђевићима тетка Мара направи пометњу. Верила се без питања родитеља Анђе и Пека. Чувала је сама овце на ливади. Поповић, Американац, пратио је и гледао прилику да је упозна.

Тетка Мара је много лепа девојка, многе просце је одбила. А и не иде нигде сама. Стално је чувају да је неко не украде. Саму су је тога дана послали за овцама, мислећи близу је куће. Дотерала је овце и пришла мајки Анђи, да јој каже да се верила и да је узела прстен од Поповића. Одједном је настала пометња. Мајка јој говори: „Какав прстен, како сама смеш да узимаш прстен, без питања нас?“ Поче и да је куне, виче: „Змија те не заклала.“ Умеша се и остала породица. Сви се хватају за главу и питају се какав Поповић? Говоре: „Да му је круна на глави тамо нећеш отићи!“

Почеше долазити комшије, рођаци, има их у Гацку педесет кућа. Никоме презиме Поповић не одговара, имају од раније нерашчишћене рачуне са Поповићима. А сви имају право да се мешају и решавају Марину одлуку.

Тетка Мара види да је добро погрешила, ништа не говори, само ћути, не сме ни главу да дигне. Скупише се ближи рођаци, а и остали Ковачевићи, да виде шта да раде. Догово-

рише се да тетка Мара врати Поповићу Американцу прстен. Одмах су јавили Поповићу да девојка не прихвата веридбу и да му враћа прстен.

За кратко време са момком Поповићем дошли су његови ближи и даљи рођаци. Одмах на улазу говоре јасно и гласно да не прихватају прстен назад. Поповићи, кад видеше озбиљност Ковачевића, кажу: „Прихватамо прстен, да девојка Мара пружи руку, да га сама Поповићу Американцу преда.“ Ковачевићи виде да девојку Мару хоће Поповићи да ударе по руци, да јој руку осакате. У том моменту појави се храбри витез Љубо Ковачевић, пружи руку заједно са Марином и вратише прстен Поповићу. Просци, видно осрамоћени, просуше сва своја пића, на очиглед свих, седоше у свој фијакер и одоше. Ковачевићи осташе још да седе, договорише се да Мара не иде док је у Гацку за овцама, а и да не иде нигде сама.

Моју породицу сам најрадије посматрао кад се спрема недељом у цркву. Заиста је недеља свечан дан. Сви се ужурбано облаче у свечане хаљине и одела. А и нас децу купају, умивају и облаче у најлепша одела, нарочито кад идемо на причешће. На причешћу у најлепшој цркви у Гацку запамтио сам златни пудијер из кога ме свештено лице причестило. После кад год би баба Анђа рекла да се пости, мени није било тешко. Радовао сам се да се причестим и да идем у цркву.

Код цркве тога дана све блешти од лепоте, људи и радости коју сами стварају. Сви смо срећни задовољни, и враћамо се од цркве кући. Планинке су спремиле ручак и фино нас дочекале. Лето је увелико дошло, отац Ђоко се вратио из Дубровника и довео са собом дечка, сина свог ортака. Дубровчанин, са којим отац Ђоко послује, замолио га је да његовог